

ANDRÉS-GALLEGO, J. (ed.),
La historia de la Iglesia en España y el mundo hispano,
 Múrcia, UCAM-AEDOS, 2001.

ALBAREDA I SALVADÓ, J. (ed.),
Política, religió i vida quotidiana en temps de guerra (1705-1714). El dietari del Convent de Santa Caterina i les memòries d'Honorat de Pallejà,
 Vic, Eumo Editorial, 2001, Col·lecció Jaume Caresmar, vol.14, Institut
 Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives.

Una ràpida ullada a l'estat actual de la recerca sobre història de l'Església tant a Catalunya com a la resta d'Espanya transmet una sensació d'optimisme. És evident, com veurem més endavant, que pels especialistes que dediquen els seus esforços a aquesta matèria la situació és força lluny de ser completament satisfactòria. Però aquells que ens mirem l'interior de la casa a través de la finestra no podem sinó valorar molt positivament la tasca d'aquesta historiografia. Una tasca que, donada l'enorme influència de l'Església fins no fa gaire temps, tant pel seu poder temporal com per la seva capacitat per a determinar els principis morals pels quals es regeix la societat i l'organització de la vida quotidiana, ens resulta absolutament imprescindible per a comprendre el nostre passat.

La primera de les dues obres que ressenyem, *La historia de la Iglesia en España y el mundo hispano*, és fruit del recull de les ponències que es presentaren a l'homònim I Congreso de Historia de la Iglesia en España y el Mundo Hispano celebrat a Madrid l'octubre de 1999, l'objectiu del qual era fer un balanç de la situació de la disciplina al final del segle xx. Els treballs agrupats en aquest llibre recorren la cronologia completa del cristianisme i han estat realitzats per grans especialistes en cada una de les diferents èpoques tractades: José María Blázquez («Últimas aportaciones de la arqueología al conocimiento del cristianismo primitivo de Hispania»), María Victoria Escribano Paño («Ortodoxos y herejes en la Iglesia hispana del siglo iv»), Luis A. García Moreno («La Iglesia en la España visigoda y postvisigoda: obispos y santos»), Miguel

Ángel Ladero Quesada («Historia de la Iglesia en la España medieval»), Miguel Ángel de Bunes Ibarra («La Iglesia en la España de los Austrias: una aproximación a las tendencias historiográficas»), Jesús María García Añoveros («Historiografía e historia de la Iglesia en la América española»), José Andrés-Gallego («El siglo xviii y el tránsito al xix, en Indias y en España»), José Manuel Cuenca Toribio («La historiografía eclesiástica española contemporánea: balance provisional a finales de siglo (1976-2000)») i Antón M. Pazos («La historia religiosa contemporánea sobre la América Latina en los años noventa»). El llibre es completa amb dos estudis de José Andrés Gallego, un a manera d'introducció i un altre a manera de conclusió: «El nacimiento de la historiografía religiosa en el mundo hispano» i «La historia de la Iglesia y la del hecho religioso como tarea de los historiadores».

La segona, *Política, religió i vida quotidiana en temps de guerra (1705-1714)*, continua la valuosa tasca que Eumo Editorial i l'Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives fan dins la col·lecció Jaume Caresmar publicant textos, escrits i memòries de diferents moments del passat català. En aquest cas se'ns presenten dos documents dels anys de la guerra de Successió: el dietari del Convent de Santa Caterina de Barcelona, que pertany a l'orde dels dominics, i les memòries del filipista Honorat de Pallejà, conseller tercer de Barcelona, que es va veure obligat a exiliar-se a Perpinyà quan la ciutat quedà en mans de l'arxiduc Carles. L'edició és a cura de Joaquim Albareda, un dels més destacats especialis-

tes actuals sobre la guerra de Successió, que realitza un molt interessant estudi introductori.

El problema inicial que planteja *La historia de la Iglesia en España y el mundo hispano* és que no es tracta d'un llibre homogeni. Però en aquest cas no tant pel fet d'haver estat realitzat per diferents autors com pel fet que els capítols dedicats al cristianisme en el món antic i en l'època visigoda i postvisigoda són estudis dedicats a aspectes concrets de l'època i no a fer un balanç de la producció historiogràfica sobre l'Església en aquells períodes. Així, no s'aconsegueix oferir un balanç complet ja que només hi comptem a partir de l'època medieval, a més del treball de Blázquez sobre les últimes troballes arqueològiques referents als inicis del cristianisme a Hispània. Amb això únicament volem assenyal·lar una mancança del llibre, no desmereixen les aportacions de María Victoria Escribano y Luis A. García Moreno, que, per altra banda, són de les de més qualitat en aquesta obra col·lectiva.

En primer lloc tenim el capítol introductori, en què José Andrés-Gallego fa un breu repàs als orígens de la historiografia religiosa tant a Espanya com a Amèrica i Filipines, des de les obres pioneres de Vicente La Fuente i Fra Ramon Buldú per Espanya a mitjan segle XIX i les cròniques de les diverses famílies eclesiàstiques per Amèrica i Filipines, fins a la *Historia de la Iglesia en España* (1979), de Ricardo García Villoslada, i la *Historia de la Iglesia en Hispanoamérica y Filipinas* (1992), dirigida per Pedro Borges. Després, en el segon capítol del llibre, José María Blázquez fa un molt útil repàs a les darreres troballes arqueològiques relacionades amb els orígens del cristianisme a Hispània, des de la basílica paleocristiana de Ceuta fins a la basílica de València passant per la basílica de Santa Eulàlia de Mérida.

María Victoria Escribano realitza un intent de redefinició del priscil·lianisme, per mitjà del qual considera que «se puede acceder al conocimiento de las formas que adop-

ta la cristianización de la sociedad hispana en el siglo IV y en particular de sus clases superiores» (Escribano, p. 61). La conclusió d'Escribano a partir de l'estudi de les pràctiques i creences de priscil·lianistes i dels motius pels quals van ser acusats de maniqueisme i jutjats en judicis civils és que dels priscil·lianistes del segle IV eren lluny de ser «una secta organizada en torno a un cuerpo doctrinal definido de carácter maniqueo y que por esta razón fueron condenados a muerte sus líderes» (Escribano, p. 90).

Per la seva part, García Moreno estudia l'Església visigoda i postvisigoda assenyalant primer que l'escàs nombre de bisbes de l'Església espanyola moderna té els seus orígens en època visigoda, quan els bisbes faran tot el possible per a evitar la proliferació de nous bisbats a fi que els ja existents poguessin concentrar el màxim poder socioeconòmic, polític i judicial i això serà motiu de conflictes amb la noblesa laica i amb el poder monàrquic. Tot això en un moment en què les minories dirigents, una vegada dissolt a la península el poder imperial romà, tindran com a objectiu principal assolir l'hegemonia social, política i ideològica a les ciutats. En segon lloc es fa ressò del conflicte entre l'Església hispana i la carolíngia després de la invasió musulmana de la península estudiant l'origen de la llegenda dels set Varons apostòlics al segle VIII com un intent de l'Església mossàrab de «demostrar su directa vinculación con San Pedro, en quien Jesús había hecho una precisa institución de potestas» (García Moreno, p. 107) i estudia també l'origen del culte a sant Jaume de Galícia i la seva relació amb els conflictes interns de l'Església hispana del segle VIII.

Pel que fa a la resta d'estudis inclosos en el llibre és millor fer-ne un comentari conjunt donada la gran gran quantitat d'informacions que aporten i la manca d'espai inherent a una ressenya. En tots aquests treballs podem percebre, com ja assenyalàvem en començar, una certa sensació de no conformitat amb l'estat actual de la historiografia religiosa a Espanya, més directament

pessimista en Miguel Ángel de Bunes, que considera que l'actual renovació entre els historiadors que estudien la història de l'Església «aún no logra suplir el vacío generado por la desaparición física o la avanzada edad de muchos de los religiosos que se dedicaron a estudiar sus respectivas órdenes religiosas» (de Bunes, p. 196) i a més la formació de nous especialistes es veuria perjudicada per la falta d'assignatures i llicenciatures específiques en història de l'Església a les universitats no religioses. En el mateix sentit es manifesta Cuenca Toribio respecte a la historiografia eclesiàstica espanyola contemporània, de la qual diu que es troba en una situació de debilitat i endarreriment i que «ni metodològica ni informativament, el estadio alcanzado cabe compararlo con el conquistado por otras ramas de la historiografía nacional» (Cuenca Toribio, p. 264). Però a l'hora de l'anàlisi més concreta, tots reconeixen que l'estat de la investigació centrat en l'Església com a institució és força positiu. És el cas de l'estudi dels monjos i els monestirs a l'edat mitjana, com destaca Ladero Quesada, o del regalisme i les relacions Església-Estat al segle XVIII, segons José Andrés-Gallego.

Gairebé tots els autors reconeixen que el principal camp que manca per treballar és el de la religiosat. Qui més ho remarca és Ladero Quesada, que diu que «debería ser el objetivo principal de los estudios de historia religiosa y eclesiástica» i continua més endavant dient que «aquí está, a mi modo de ver, el futuro de la historia del cristianismo y de la Iglesia en España y todos los demás temas y objetos de investigación deberían reorientarse en función de este objetivo principal que es el conocimiento del «corazón religioso» de la sociedad en cada época» (Ladero Quesada, p. 136). A proclamar la necessitat d'aprofundir en aquest estudi del fet religiós dedica José Andrés-Gallego el darrer capítol del llibre: «La historia de la Iglesia y la del hecho religioso como tarea de los historiadores». Un José Andrés-Gallego que en el capítol que dedica a estudiar l'Església a Espanya i Amèrica al llarg del segle XVIII i

la transició al XIX assenyalava com a fonamental la microhistòria (la història de casos) per a poder assolir una aproximació important a la religiositat. Finalment, pel que fa al capítol que Antón M. Pazos dedica a la història religiosa contemporània sobre Amèrica Llatina als anys noranta, dir que és especialment interessant el repàs que fa sobre els nous temes que s'hi estan tractant, des del protestantisme a les migracions, passant pel gènere o la religiositat.

L'interès dels dos documents publicats sota el títol *Política, religió i vida quotidiana en temps de guerra (1705-1714)*, és del tot punt innegable. Ambdós, el dietari del Convent de Santa Caterina i les memòries d'Honorat de Pallejà, contribueixen de manera important a partir de testimonis contemporanis a fer més entenedor un conflicte de la complexitat de la guerra de Successió. Però el seu interès no rau només en això, sinó especialment en la possibilitat que ens ofereixen per a copsar els trets essencials de la vida quotidiana i com es vivia la religió a l'època. És en aquest darrer punt que trobem la relació entre aquestes dues obres que estem ressenyant conjuntament, ja que és a partir d'aquest tipus de documentació que es podrà fer en el futur la història de la religiosat que consideraven fonamental Miguel Ángel Ladero Quesada i José Andrés-Gallego.

El dietari del Convent de Santa Caterina ens permet conèixer el funcionament de la comunitat de religiosos dominics que hi vivia amb la seva litúrgia i les seves pràctiques religioses quotidianes. Un funcionament que es veurà greument trasbalsat pel conflicte amb l'acollida constant de tropes, amb els bombardejos i amb la falta progressiva de queviures. «Vui han arribats 200 hòmens del regiment faltaven, ab que ara tenim de 800 a 1000 hòmens en casa», diu el redactor del dietari el 31 de gener de 1708, o «vui a la nit la comunitat no ha begut ja vi, havent-se acabat lo poc que lo p. Prior havia comprat, ab que d'aquí avant beurem aigua», escriu el 4 de novembre de 1713. Però el més interessant és veure l'ambient d'exaltada religiositat que es vivia a Barcelona als darrers mesos

de la guerra, com per exemple el 23 de juny de 1713: «Tots estos dies són contínues les pregàries, anant cada dia una parròquia a la Seu ab professó, ab moltes minyones blanques cantant litanies...». També són prou clarificadores les disposicions preses en aquest sentit pel govern de Barcelona el juliol del mateix any: «També vui s'ha començat a executar lo ordenat per la Ciutat, ço és que a les 6 del matí, a les 2 de la tarda i a les 7 se digués tot lo rosari a la columna del Born, a la Plaça Nova i a Cap de Creus, davant els trinitaris descalços...». A les memòries d'Honorat de Pallejà, les quals es centren sobretot en la narració de la caiguda de Barcelona en mans de l'arxiduc Carles d'Àustria i la posterior fugida de Pallejà fins a arribar a Perpinyà, també podem observar com era viscuda la religió a un nivell més individual. Són constants les referències que fa Pallejà al llarg de la seva narració sobre pregàries o sobre la seva fe en la Verge. Com a mostra, pot servir aquest fragment: «I passant-me per lo vaixell, dient oracions i implorant lo patrocini de Maria Santíssima en qui jo sempre confir de punt en punt...».

Però, com és obvi, no és aquesta l'única aportació que suposa la publicació d'aquests dos documents. En part gràcies a la magní-

fica introducció que fa Joaquim Albareda, hom pot copsar la multitud d'informacions que ens aporten aquests documents: la narració detallada de tots els fets d'armes que tenen lloc a Barcelona i més enllà al llarg d'aquest període, la transcendència amb què es viu la presència de l'emperadriu a la Ciutat Comtal, el progressiu abandó de Catalunya a la seva sort per part dels seus aliats inicials a partir de 1713, perfectament visible en el dietari del Convent de Santa Caterina, que consigna regularment la sortida de tropes estrangeres i de personalitats o la repressió a què es varen veure sotmesos segons la conjuntura aquells que es significaren en favor d'algun dels dos bàndols en conflicte.

En conclusió podem dir que es tracta de dues obres molt útils. La primera per dur a terme la imprescindible tasca del balanç historiogràfic, deturar-se un moment per veure el que ja s'ha fet i poder continuar endavant amb una base molt més sòlida. La segona per ser una mostra dels fruits que pot donar encara la publicació de materials documentals inèdits a fi de fer més entenedors aspectes complexos del nostre passat.

Pedro Ribas i Rabassa

Universitat Autònoma de Barcelona

LARA RAMOS, Antonio

Iglesia y poder: propiedad y diezmos en la crisis del antiguo régimen. Guadix y su obispado (1750-1808),

Granada, Universidad de Granada - Ayuntamiento de Guadix, 2001, 410 p.

GARBELLOTTI, Marina; PASTORE, Alessandro (dirs.),

L'uso del denaro. Patrimonio e amministrazione nei luoghi pii e negli enti ecclesiastici in Italia (secoli XV-XVIII),

Bolònia, il Mulino, 2001, 402 p.

L'extensió geogràfica del cristianisme ha portat l'Església (en aquest cas, la catòlica) a configurar-se com una institució amb formes d'organització i funcionament comuns,

però també afectada per nombrosos particularismes locals. Dit d'una altra manera, l'Església és una institució «entre el local i el genèric»¹. Aquest fet es constata en mono-

1. JIMÉNEZ SUREDA, Montserrat (2000), «Entre el local i el genèric. La imatge de l'Església a Europa a través dels temps. L'exemple català», *Revista de Catalunya*, 152, p. 9-23.